

CZĘŚĆ II: PRAKTYKA – BADANIA – WDROŻENIA

NAUCZYCIEL WYCHOWANIA FIZYCZNEGO CZY WYCHOWAWCA FIZYCZNY
- KOGO POTRZEBUJE WSPÓŁCZESNA SZKOŁA?PHYSICAL EDUCATION TEACHER OR PHYSICAL EDUCATOR
- WHO IS NEEDED IN THE CONTEMPORARY SCHOOL?

Rozprawy Społeczne, nr 3 (VIII), 2014

Jolanta Derbich, Hanna Nałęcz

Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie

Derbich J., Nałęcz H. (2014) *Nauczyciel wychowania fizycznego czy wychowawca fizyczny – kogo potrzebuje współczesna szkoła?* Rozprawy Społeczne, 3 (VIII), s. 27-34

Streszczenie: Celem pracy było przeanalizowanie ról nauczyciela wychowania fizycznego w odniesieniu do funkcji szkoły w perspektywie historycznej i współczesnych badań. Materiał i metody badawcze. Praca ma charakter poglądowy i opiera się na historycznej analizie zmienności postrzegania roli nauczyciela wychowania fizycznego oraz na najnowszych doniesieniach dotyczących zawodu nauczyciela wf. Wyniki. Odpowiedź na pytanie zawarte w tytule pracy jest możliwa po właściwym zdefiniowaniu funkcji współczesnej szkoły oraz określenia rozbudowanej listy ról, które w szkole i poza nią pełni nauczyciel wf. Wnioski. Współczesna szkoła potrzebuje wychowawców fizycznych, a nie dydaktyków nauczających przedmiotu wychowanie fizyczne. Zadaniem współczesnego nauczyciela wf jest przekazywanie uczniowi wiedzy, rozwijanie jego zdolności i umiejętności motorycznych, a przede wszystkim, tworzenie okoliczności, które pozwolą mu odkrywać, przeżywać, rozumieć, uwewnętrzniać i wcielać w życie wartości związane z ciałem i zdrowiem.

Słowa kluczowe: wychowanie fizyczne, funkcje szkoły, uczeń, zawód nauczyciela

Summary: The aim of this paper was to follow the roles of the teacher of physical education in a context of functions of the school in a historical and contemporary studies' perspective. Material and Methods. This work is based on a historical analysis of changes in PE teacher role perception, as well as on a new researches on PE teacher profession. Results. To answer the question placed in a title, there is a necessity to properly defined functions of contemporary school, and to do a wide list of roles of PE teacher in, and outside school. Conclusions. Contemporary school needs physical educators, but not only subject's teachers. The main task for a modern PE teacher is to combine the effective transfer of knowledge with development of motor skills and abilities, and especially with creation of circumstances enabling pupils to discover, to internalize, to understand, to internalize, and to implement the values of body and health.

Key words: physical education, functions of the school, pupil, teaching profession

Wprowadzenie

Charakterystyczną cechą współczesnych czasów jest wysoki stopień rozwoju kultury i cywilizacji. Należy przyznać, że są one rezultatem dobrego przygotowania i gruntownego wykształcenia osób budujących współczesne społeczeństwa i będących motorem tego rozwoju. Kompetentni, odbierający gruntowne wykształcenie ogólne i zawodowe młodzi ludzie, to niezastąpiony kapitał intelektualny i potencjał rozwojowy dla każdego państwa. Potwierdza to również Cz. Banach, kiedy wyraża zdanie, że „w funkcjonowaniu i efektywności systemu edukacji narodowej strategiczną rolę spełnia nauczyciel” (Banach, 1993, s. 435). Już dość dawno, bo w XVIII w., do tej prawdy przekonywał również Andrzej Frycz Modrzewski, kiedy powiadał,

że „takie będą Rzeczypospolite, jakie ich młodzieży chowanie”. Wprawdzie nie ma pełnej zgodności, co do tego, komu należałoby przypisać to nie tracące niczego ze swej aktualności – mimo upływu lat – powiedzenie, Andrzejowi Modrzewskiemu, czy Janowi Zamoyskiemu, to jednak autor „O naprawie Rzeczypospolitej”, z jej księgą *O szkole* może się wydawać wysoce prawdopodobnym autorem tego stwierdzenia, tym bardziej, że jak podaje B. Kosmanowa „korzystał z cytatów, przytaczał powiedzenia, przysłowia, przykłady godne naśladowania lub potępienia” (Kosmanowa, 1977, s. 176). Nie jest bynajmniej naszym celem rozstrzygnięcie w tej pracy tego, komu należałoby przyznać pierwszeństwo w niniejszej wypowiedzi. Chodzi raczej o to, aby nie wykazać się poznawczą ignorancją w przywoływaniu słów ważnych i aktualnych mimo upływu kolejnych stuleci.

Miał zatem Modrzewski rację, kiedy zachęcał do pobierania gruntownych nauk przez młodzież, której praca na rzecz kraju mogłaby następnie przywró-

Adres do korespondencji: Jolanta Derbich, Akademia Wychowania Fizycznego, ul. Marymoncka 34, 00-968 Warszawa, e-mail: jolanta.derbich@awf.edu.pl, tel. (22) 834-04-31 w. 336

cić blask Rzeczypospolitej i umacniać jej pozycję na europejskiej scenie. Dzisiaj chętnie uzupełnimy to zdanie, dodając – może trochę przekornie – że takie będzie młodzieży kształcenie i wychowanie jakich nauczycieli mieć ona będzie. Od tego właśnie, czy będą to wyłącznie osoby nauczające, czy również głęboko zaangażowani w swoją społeczną misję, odpowiedzialni za młodego człowieka przewodnicy – po nie łatwym dzisiaj wcale – świecie wartości. Zależać to będzie od tego, czy zechcą i umieć będą młodemu człowiekowi wartości wskazać i przekonać do tego, aby według nich kierować własnym życiem. Nie zrobi tego ten, który swoją rolę postrzega wąsko i w spotkaniu z uczniem jest wyłącznie nauczycielem. Wszak nauczyciel, to ten, który naucza, a więc jak podają niektórzy dydaktycy organizuje i kieruje w sposób bezpośredni procesem uczenia się uczniów (Bereźnicki, 2011). W trakcie uczenia się „uczący się podmiot zmierza do samodzielnego poznania rzeczywistości, przyswojenia sobie wiadomości i ich emocjonalnego przewartościowania oraz zdobycia umiejętności i nawyków sprawnego działania” (op. cit. s. 21). Takie definiowanie uczenia się określa potrzebę instrumentalnego traktowania przez nauczyciela swoich zadań, odnoszenia ich wyłącznie do rozwoju intelektu ucznia, poszerzania jego horyzontów poznawczych – wiedza i sprawczych – umiejętności, bez potrzeby zwracania uwagi na inne sfery jego osobowości. Zgodzić się należy, że jeśli będziemy definiować pojęcie nauczania w sposób ścisły, odnoszący się wyłącznie do zawartości semantycznej słowa, to wówczas nauczyciel staje się tą osobą, która pozostaje odpowiedzialna za wyposażenie ucznia w zasób niezbędnej wiedzy i umiejętności z przedmiotu, którego naucza. Tak pojmowane zadania nauczyciela wychowania fizycznego odnosić by trzeba do nadania instrumentalnego znaczenia lekcji, podczas której uczeń otrzymywałby wiedzę o ćwiczeniach, ich wpływie na organizm i zdrowie, zdobywał umiejętności z zakresu różnych dyscyplin sportowych, które uczyłyby się wykorzystywać dla celów „zdania egzaminu” z wychowania fizycznego, czyli otrzymania oceny końcowej, którą nauczyciel za takie osiągnięcia byłby zobowiązany wystawić.

Na każdego nauczyciela, w tym również nauczyciela wychowania fizycznego nakłada się jednak szerszy zakres odpowiedzialności. W szkole, czy poza nią, ale zawsze w tych okolicznościach, w których wchodzi on w relację ze swoim uczniem musi występować w dwóch rolach – nauczyciela i wychowawcy. Przy czym o dwoistości tych ról możemy rozprawić wyłącznie na polu teorii, bo pole praktyki nie jest zdolne ich rozdzielić. Nie można bowiem w danej chwili wyłącznie nauczać, a za chwil parę przejść do wychowywania, lub odwrotnie. Wspomniany wcześniej A.F. Modrzewski również o „chowaniu” dla pożytku Rzeczypospolitej mówił. Dzisiaj nauczyciel jest, więc tym, który naucza i wychowuje zarazem. Jeśli zaś, będziemy rozumieć wychowanie jako proces, który *wprowadza wychowanka w życie wartościowe*, to znaczący ukierunkowuje jego uwagę na wartości, ale

w taki sposób, aby miał szansę nie tylko się z nimi zapoznać, ale także je przeżyć i zachęcić się do tego, aby w oparciu o nie rozstrzygać o wyborach moralnych, to wówczas rola nauczyciela – wychowawcy nabiera dzisiaj szczególnego społecznego znaczenia. „Przejawem tego wyższego pierwiastka duchowego w nauczycielu – powiada W. Okoń – *mają być określone cechy, które (...) określają istotę „duszy nauczycielstwa”* (Okoń, 1999, s. 242). Zdaniem J.W. Dawida najważniejszą jej właściwością jest miłość dusz ludzkich, a zaraz potem potrzeba dążenia do doskonałości, poczucie odpowiedzialności i obowiązku, wiarygodność i prawdziwość wewnętrzna oraz odwaga moralna (za: Okoń, 1999). Podkreślamy w ten sposób wyjątkowość osobowości nauczyciela – wychowawcy, bo to ona jest niezbędnym warunkiem jego wpływu wychowawczego. Zdaniem W. Okonia, jeśli mamy poszukiwać dziś odpowiedzi na pytanie, jakiego nauczyciela należy uważać za doskonałego z punktu widzenia jego osobistych wartości, to uznać należy „*iz pod tym względem najlepszy będzie ten nauczyciel, który w stopniu wysokim poznał i wcielił w życie wiedzę o świecie oraz podstawowe normy społeczno – moralne i estetyczne, a więc taki, jaki ucieleśnia w swoim życiu ideały prawdy, dobra i piękna*” (Okoń, 1999, s. 247).

Do tego zawodu, do tej odpowiedzialnej roli, w której nauczyciel spotyka się z drugim człowiekiem – często bardzo młodym i plastycznym – po to, aby go zmieniać, ujawniać i tłumaczyć współczesny świat z nagromadzoną w nim wiedzą i wartościami, trzeba być dobrze przygotowanym. Ale to przygotowanie nie może uwzględniać wyłącznie kwalifikacji potwierdzonych posiadaniem dyplomem wyższej uczelni. Owe kwalifikacje uprawniające do podjęcia pracy w zawodzie nauczyciela muszą być poparte odpowiednimi kompetencjami, zarówno dydaktycznymi, jak i wychowawczymi, społecznymi i moralnymi. „*I jeśli – co podkreśla Okoń – (...) spotykamy nauczycieli, którzy przez jakieś złośliwe nieporozumienie znaleźli się w szeregach nauczycielskich, to przede wszystkim razi nas u nich elementarny brak wiedzy lub niski poziom moralny czy estetyczny, a niekiedy wszystko na raz*” (op. cit., s. 247). Chcąc dawać coś uczniom nauczyciel sam musi wiele posiadać, „*chcąc kształcić innych – musi sam być gruntownie wykształcony, chcąc czynić innych lepszymi – musi sam być dobry. Tej fundamentalnej właściwości nauczyciela nie można jednak rozumieć statycznie, aby bowiem być dobrym nauczycielem – wychowawcą, trzeba stale wzbogacać własną wiedzę o świecie a zarazem udoskonalać własny system wartościowania tego, co dobre oraz tego, co piękne. (...) wówczas można mówić o dynamicznym rozwoju osobistych wartości danego nauczyciela, gdy zostanie w nim zaszczepione – przez innych lub przez niego samego – stałe dążenie do stawania się mądrzejszym, lepszym, wrażliwszym na prawdę, dobro i piękno, a zarazem do czynienia innych takimi*” (op. cit., s. 247).

W świetle powyższych rozważań słuszną wydaje się propozycja Z. Żukowskiej i B. Hodana. Autorzy postulują wpisanie roli, jaką pełni współczesny nauczyciel wychowania fizycznego w trzy wzajemnie

dopełniające się wymiary, tj. specjalisty, pedagoga i człowieka. W ten sposób przesuwa się, a nawet znacząco rozszerza zakres wymagań, które stawia się temu właśnie specjalistcie, co pozwala mówić o nim jako o *fizycznym wychowawcy*. Tym bardziej jest to adekwatne, jeśli przypomnimy, że przedmiot, którego ten nauczyciel nazywa się *wychowanie fizyczne*. Z takim określeniem dla tego nauczyciela spotykamy się również w tytule pracy zbiorowej *Pamiętniki wychowawców fizycznych (Pamiętniki..., 1977)*, traktującej o pracy i dziele tych, którzy promowali kulturę fizyczną w różnych okresach polskiego szkolnictwa w XX w. Tak więc, nazywanie nauczyciela wychowania fizycznego wychowawcą fizycznym jeszcze silniej eksponuje jego rolę, nie pozwalając zredukować jej wyłącznie do czynności o charakterze instrumentalnym, dydaktycznym, a więc utożsamianych tylko z nauczaniem, gdzie celem byłoby przekazywanie przedmiotowej wiedzy i rozwijanie takich właśnie umiejętności.

Mając powyższe na uwadze trzeba jeszcze raz w tym miejscu podkreślić ogromne społeczne znaczenie tego zawodu. A jeśli tak, to i prestiż i uznanie, powszechny szacunek dla nauczycieli – wychowawców za ich wkład w tworzenie społeczeństwa wiedzy i wartości. Tymczasem, jak się okazuje, choć nadal zawód nauczyciela należy do czołówki prestiżowych zawodów w Polsce, to jednak jego pozycja w rankingu poważania w ostatnich latach mocno się obniżyła. Zdaniem M. Goetz „*nauczyciel przedwojenny cieszył się szacunkiem, który bywa dziś przywoływany z nostalgią jako przykład pozytywnego, ale minionego wzorca*” (Goetz, www.eurydice.org.pl). W okresie powojennym, co potwierdzają badania OBOP z 1956 r., nauczyciel zajmował trzecie miejsce (po profesorze uniwersyteckim i lekarzu) wśród zawodów najbardziej prestiżowych, ale w 1975 r., zajmował już pozycję szóstą. Badania OBOP z 1996 r. lokują nauczyciela na pozycji drugiej (po lekarzu), co wskazuje na znaczne podniesienie prestiżu tego zawodu w opinii społecznej (op. cit.). Może to być wynikiem bardzo szeroko zakrojonych i znaczących reform przeprowadzanych w polskim szkolnictwie w ostatniej dekadzie minionego wieku, co pozwalało wysoko oceniać rolę nauczycieli w ich wdrażaniu do szkół. Ale już kilkanaście lat później, w 2008 r., wg badań przeprowadzonych przez OBOP prestiż zawodu nauczyciela obniżył się znacząco i zajmował siódmą lokatę, niższą niż zawód robotnika wykwalifikowanego i sprzątaczkę (*Ranking poważania*, 2014). Taką samą pozycję wśród zawodów cieszących się największym uznaniem społecznym utrzymuje, według badań CBOS, w 2013 roku, uzyskując 74% poparcia (*Polacy..., 2013*).

Na przestrzeni lat, jak dowodzą wyniki badań dotyczących prestiżu poszczególnych zawodów, notowania nauczyciela zmieniły się jednak na niekorzyść. Jak nie trudno jest zauważyć zawód ten, na początku XXI wieku cieszył się mniejszym poważaniem niż pod koniec minionego stulecia, aczkolwiek nadal znaczący odsetek badanych wysoko lokuje go w rankingu zawodów społecznie poważanych (Goetz, www.eurydice.org.pl; *Ranking poważania*, 2014; *Polacy..., 2013*).

Zawód nauczyciela podlega ustawicznej ocenie społecznej, na każdym kroku poddawani są oni ostrej krytyce, co z kolei wywiera na nauczycielach swoistą presję i każe im upominać się o docenianie znaczenia ich wysiłków i pracy dla utrzymania dobrego poziomu kształcenia i wychowania młodych pokoleń Polaków. W analizie wyników badań prowadzonych wśród nauczycieli wszystkich przedmiotów, M. Gębora zauważa, że „*Jest wielu zwolenników stanowiska polegającego na niedocenianiu i umniejszaniu roli nauczyciela. Jednocześnie wydaje się, że sytuacja ta jakby w mniejszym stopniu dotyczy nauczycieli wychowania fizycznego*” (Gębora, 2006, s. 232). Może to wynikać – jak podkreśla autorka – z tego, że pracę nauczyciela wychowania fizycznego wiąże się z wieloma inicjatywami dotyczącymi projektów i programów propedeutyki zdrowia. Zwiększenie liczby godzin z wychowania fizycznego w tygodniowym planie zajęć potwierdziło natomiast fakt, że jest to przedmiot ważny i doceniany przez ustawodawcę, co w połączeniu ze wzrostem atrakcyjności kultury fizycznej w świadomości społecznej nakazuje „*traktować tę specjalność nauczycielską, jako szybko rozwijającą się i zdobywającą powszechne uznanie społeczne*” (op. cit.). To stanowisko znajduje odzwierciedlenie w opinii zbadanych przez autorkę nauczycieli wf z Warszawy i Łodzi, którzy twierdzą, że rola nauczyciela wf polega głównie na propagowaniu zdrowego stylu życia (76%), promowaniu aktywnych form wypoczynku (41%), rozbudzaniu u uczniów zainteresowania i zamiłowania do aktywności fizycznej (29%), oraz krzewieniu kultury fizycznej w społeczeństwie (26%) (op.cit.).

Jak nie trudno zauważyć sami badani wskazują głównie na te ich zadania w wykonywanym zawodzie, które pozostają silnie skorelowane z rolą wychowawcy, byciem przewodnikiem po świecie wartości kultury fizycznej i zdrowotnej. Zapytani z kolei o opinię na temat pozycji nauczycieli w Polsce, około 70% badanych uważa, że jest ona niska lub bardzo niska (12,7% nauczycieli wf i 18,7% nauczycieli pozostałych przedmiotów) (Gębora, 2006).

Nieustannie walczymy o podniesienie na wyższy poziom jakości edukacji w Polsce. Dotyczy to każdego etapu kształcenia. W zapisach reform i ustawowych zmian szuka się na to odpowiedniego sposobu. Aby jednak tak mogło się stać potrzebujemy jeszcze dobrych, tzn. kompetentnych, dobrze wykształconych i świadomych swojej społecznej roli, ale i potrzeby ustawicznego samokształcenia nauczycieli – wychowawców. Potwierdza to wypowiedź jednego z nauczycieli, odpowiadającego na pytanie: *jakimi cechami powinien odznaczać się nauczyciel XXI wieku?* Zdaniem tego respondenta „*W przyszłej szkole trzeba koniecznie odbudować etos nauczyciela. Oczekiwania i żądania wobec nauczyciela winny być duże, ponieważ do realizacji różnych funkcji szkoły konieczna jest kadra nauczycieli o wysokich kwalifikacjach merytorycznych i merytorycznych. Z drugiej jednak strony należy wzmocnić prestiż zawodu nauczyciela i jego status ekonomiczny oraz stworzyć nauczycielowi możliwości rozwoju*” (za: A. Ciołka, 2006).

Warto się postarać, bo zawód to przecież piękny i – czemu zaprzeczyć trudno – niezwykle społecznie pożyteczny, nie tylko na dziś, ale także na przyszłe lata.

Ewolucja zawodu nauczyciela wychowania fizycznego – krótki rys historyczny od instruktora ćwiczeń cielesnych do wychowawcy i kreatora zdrowego stylu życia

Postrzeganie nauczyciela i ewolucja tego zawodu zawsze były uzależnione od sytuacji społeczno-politycznej oraz kontekstu kulturowego.

Sięgając do antyku, jako źródła myślenia o potrzebie kształcenia i wychowania, choć wiemy, że Egipt i starożytna cywilizacja wschodnie również doceniały rolę wielkich nauczycieli (np. Konfucjusz), musimy wspomnieć o starogreckiej kalokagathii – ideale harmonii ciała, ducha i umysłu w wychowaniu młodzieży, który nadawał znaczące miejsce w ateńskim gimnazjum nauczycielowi gimnastyki, zwanemu pajdotribą. Miał on dbać o zdrowy i harmonijny rozwój ciała młodzieży, kształtowanie właściwych nawyków higienicznych oraz cielesne i duchowe zapoznanie z istotą igrzysk olimpijskich (Winniczuk, 2012).

W antycznym Rzymie utarło się powiedzenie: *Nec litteras didicit nec natare* – nie nauczył się ani czytać ani pływać. Określano w ten sposób osobę źle wychowaną, co może sugerować, że umiejętności ruchowe nabywane w trakcie wychowania fizycznego cenione były na równi z własnościami intelektualnymi. Jednak w źródłach historycznych odnajdujemy informację, że przed okresem Republiki usunięto wychowanie fizyczne ze szkół średnich, jako wyraz własnej, oryginalnej pedagogicznej myśli rzymskiej. Nieco później już za czasów Republiki, ogromną uwagę poświęcano fizycznemu szkoleniu wojskowemu, opisując ideał wychowania w kategoriach dobrego obywatela-żołnierza. Wychowanie fizyczne uległo całkowitemu przekształceniu w surowe szkolenie wojskowe, pozbawione elementów rozwoju ducha i umysłu, a oparte zostało wyłącznie na kształtowaniu siły i technicznych umiejętności walki (Kurdybacha, 1967).

W czasach nowożytnych, po średniowiecznym odwróceniu się od cielesności i wszystkiego co z nią związane, początków systemowego myślenia o wychowaniu fizycznym upatruje się w XV-wiecznych alternatywnych koncepcjach szkoły renesansowej. Na szczególną uwagę zasługuje tu *Casa Giocosa* – Dom Radości, szkoła założona i prowadzona przez Vittorino da Feltre w Mantui. Tam właśnie, po raz pierwszy w nowożytnym programie nauczania pojawiają się obowiązkowe ćwiczenia, mające dać podstawę wychowania fizycznego - elementu harmonii ciała i ducha. Nauczyciel prowadził i uczestniczył w codziennych, niezależnych od pogody ćwiczeniach prowadzonych w formie gier i zabaw na świeżym powietrzu. Był przewodnikiem, stanowił wzór do naśladowania i dobry przykład (Kot, 1996).

W XVII wieku Jan Amos Komeński wspomina o odpoczynku i rekreacji w ogólnej filozofii i praktyce nauczania. Eksponuje rolę zabaw ruchowych szczególnie w *schola infantiae* - szkole macierzystej (do 6 roku życia) oraz odpowiedni podział dnia na pracę i wypoczynek w ciągu pracy szkolnej, nie doceniał on jednak roli nauczyciela w procesie wychowania, również wychowania fizycznego, za co był później krytykowany.

Jan Jakub Rousseau, opisując swoją praktykę wychowawczą w dziele *Emil, czyli o wychowaniu*, nadaje wychowawcy rolę osoby odpowiedzialnej za nadzorowanie i wspieranie naturalnej drogi dziecka, głosząc słuszność wychowania zgodnego z naturą. Autor docenił i podkreślił sens dziecka w ruchu oraz dziecka w środowisku naturalnym.

John Locke w *Myślach o wychowaniu* wyraźnie podkreślał i wyszczególniał rolę wychowania fizycznego pisząc za antycznym poetą Juwenalidem: „(...) zdrowy duch w zdrowym ciele (...)”. Powierając jednak obowiązek wychowania fizycznego odpowiedzialności rodziców (op. cit.).

Przełomem w postrzeganiu roli nauczyciela oraz wagi wychowania fizycznego w polskiej szkole było, powstanie 14 października 1773 roku *Komisji Edukacji Narodowej Młodzi Szlacheckiej Dozór Mającej*, działającej zgodnie z nurtem europejskiego Oświecenia. Za jedno z ważniejszych dokonań KEN uważa się wprowadzenie do szkół wychowania fizycznego, o którym traktuje XXV księga *Ustaw KEN*. Szczególne zasługi dla zmiany sytuacji nauczycieli oraz dla miejsca w systemie kształcenia wychowania fizycznego miał Grzegorz Piramowicz. Jest on autorem pierwszego metodycznego vademecum - przewodnika dla nauczycieli pod tytułem: *Powinności nauczyciela, mianowicie zaś w szkołach parafialnych i sposoby ich dopełniania. Dzieło użyteczne pasterzom, panom i ich namiestnikom o dobro ludu troskliwym, rodzicom i wszystkim edukacją bawiącym się, w którym szczegółowo omawia obowiązki nauczycielskie „wychowania co do ciała, co do zdrowia i sił”* (Piramowicz, 1984 s. 14). Piramowicz określał rolę nauczyciela, jako dbającego o przekazanie wiedzy i umiejętności dotyczących zasad higieny oraz hartowania i zachowania zdrowia (profilaktyka), szczególnie przez ruch na świeżym powietrzu. „*Nauczyciel (...) ma poczytywać (...) i uznawać za istotną urzędu swego powinność staranie około wzmocnienia zdrowia i sił powierzonej sobie młodzie (...)*” (op. cit., s. 13). „*Dobry przykład ze strony nauczyciela jest potężnym środkiem, żeby dzieci złego się chroniły, a cnót i dobrych obyczajów nabierały*” (op. cit., s. 124).

Jędrzej Śniadecki, wiodąca postać polskiego Oświecenia, uważany za prekursora teorii wychowania fizycznego w swoim traktacie *O fizycznym wychowaniu dzieci*, który po raz pierwszy ukazał się w 1805 na łamach *Dziennika Wileńskiego*, pisał, że należy wychowywać kogoś, „*kto w czerstwym i kształtnym ciele czyste nosi serce i niepokalaną ma duszę, kto ma zdolności społeczeństwu, w którym żyje, przydatne*”, gdyż „*(...) lubo w doświadczeniu wychowania fizycznego, czyli cielesne-*

go, od umysłowego albo moralnego oddzielać nie należy i nie można, wszelako w nauce i rozumowaniu można je uważać osobno” (Śniadecki, 2002). J. Śniadecki walczył o nadanie równowagi pomiędzy wychowaniem domowym i publicznym oraz o uwzględnienie w programie nauczania treści z zakresu wymagań higieny, jak i ćwiczeń fizycznych na prawach natury (Ziółkowski, Frołowicz, 2009; Zuchora, 2005)

W Polsce przełomu XIX i XX wieku twórcą nowoczesnego wychowania fizycznego był Henryk Jordan. Bazując na teorii Śniadeckiego, Jordan przełożył niejako jego założenia na język praktyki. Podchodząc do realizacji oświeceniowej idei wychowania fizycznego w sposób przełomowy. W 1888 roku, założył słynny park krakowski i wprowadzał oraz popularyzował dziecięce i młodzieżowe gry i zabawy na świeżym powietrzu, wiążąc jednocześnie opiekę z wychowaniem. Krakowski Park Jordana – wzorcowy dla podobnych inicjatyw krajowych i zagranicznych, stał się centrum nowoczesnej myśli w wychowaniu fizycznym, a jego pomysłodawcą, autorytetem w dziedzinie wychowania dzieci i młodzieży. Jego lwowski odczyt *O zabawach młodzieży*, ze stycznia 1891 roku spotkał się z entuzjastycznym przyjęciem środowisk pedagogicznych.

Kolejnego zwrotu w myśleniu o wychowaniu dokonał Aleksander Landy. Skupił on uwagę na młodszych dzieciach, podkreślał rolę wychowania przedszkolnego i *Higieny w przedszkolu* - pod takim właśnie tytułem wydał w 1954 roku swój podręcznik. Integralnym elementem wychowania w przedszkolu miał być ruch, a wychowawcy przedszkolni - między innymi wychowawcami fizycznymi. A. Landy dostrzegał też wagę dobrego przykładu i oddziaływań środowiska, mówił nawet o *społeczeństwie wychowującym* i starał się wprowadzać tę ideę w życie.

W tym samym czasie Marcin Kacprzak głosił pogląd, że treści wychowania fizycznego w szkole powinny być ściśle związane z problematyką zdrowia. Jego najśłynniejsza maksyma, to: *nie tylko mózg dziecka chodzi do szkoły, lecz ono całe* (za: Woynarowska, 2007). Optował również za ścisłą współpracą z rodzicami w tym zakresie. Uważał, że *dziecko powinno wyjść ze szkoły zdrowsze niż do niej przyszło, w szkole musi być wychowane w zasadach higieny i uświadomione o indywidualnej i społecznej wartości zdrowia* (Kacprzak, 1960).

Osobą szczególną dla wychowania fizycznego jest postać lekarza - pedagoga Macieja Demela. Jest on twórcą nowoczesnej teorii wychowania fizycznego i tym, który postrzegał *wychowawcę zdrowia*, jako osobę z multidyscyplinarnym wykształceniem w zakresie nauk biologiczno-medycznych oraz pedagogicznych. Uważał też, że nauczyciele wychowania fizycznego znajdują się *bardzo blisko tych spraw* i po odpowiednim przygotowaniu mogą doskonale realizować się w roli wychowawcy zdrowia w środowisku szkoły (Demel, 1968).

Na przełomie lat 80. i 90. XX wieku wnikliwie badania pedeutologiczne dotyczące nauczyciela wychowania fizycznego prowadzili wspólnie w Czechach i w Polsce, B. Hodan i Z. Żukowska (Hodan, Żukow-

ska 1996). Postulatem, a jednocześnie wnioskiem z badań była potrzeba humanistycznego kształcenia nauczycieli wychowania fizycznego oraz dostrzegania jego funkcjonowania w społeczeństwie w wielu rolach: nauczyciela-specjalisty, pedagoga i człowieka. Zgodnie z wczesnopowojenną wizją humanizacji medycyny, społeczeństwa wychowującego oraz wychowawcy zdrowotnego, jak również zakorzenioną już definicją kultury fizycznej, nauczyciel wychowania fizycznego powinien charakteryzować się osobowością wszechstronnie aktywną i mieć świadomość odpowiedzialności za pełny proces wychowania fizycznego, który obejmuje również przyszłość wychowanka, jego wybory i styl życia.

Nauczyciel wychowania fizycznego w wielu rolach

Aktualnie, kształcenie studentów w naszym kraju, w tym m.in. w uczelniach pedagogicznych, jest realizowane w oparciu o założenia Procesu Bolońskiego, którego celem jest „harmonizacja struktur kształcenia w Europie”. Zamiarem jest, *zapewnienie porównywalności, kompatybilności i przejrzystości programów studiów* (*Harmonizacja...*, 2008, s. 4). Projekt *Tuning*, czyli dostrajania (harmonizacji) edukacji do potrzeb europejskich, zakłada, że efekty kształcenia jakie osiąga student wyrażają się w jasno określonej wiedzy i kompetencjach, które ten powinien zdobyć i umieć zademonstrować po zakończeniu nauki. Wymusza to opracowywanie podstaw edukacji – krajowych ram kształcenia - w szkołach wyższych opartych na kompetencjach, które „*oznaczają dynamiczne połączenie umiejętności kognitywnych i meta-kognitywnych, wiedzy i jej rozumienia, umiejętności interpersonalnych, intelektualnych i praktycznych oraz wartości etycznych*” (op. cit.).

Z powyższego wynika, że kształcenie studentów, kandydatów na nauczycieli musi być prowadzone wielotorowo. Dzisiejszy nauczyciel, także wychowawca fizycznego, pracuje w rzeczywistości, która zmienia się niezwykle dynamicznie, a zmiany te dotyczą niemal każdej dziedziny życia. A jeśli w pracy z dziećmi i młodzieżą ma być on przewodnikiem po świecie wartości, „tłumaczem” otaczającego ich świata, oddziaływać na osobowość i kierować wychowankami, to potrzebuje być dobrze do tego przygotowanym, zarówno w toku studiów wyższych, jak i ustawicznego samokształcenia nie tylko w czasie ich trwania, ale również po zakończeniu edukacji akademickiej. S. Sulisz zauważa, że „*aktualnie, najbardziej potrzebny byłby nam taki pedagog, który będąc nauczycielem z powołania i dysponując odpowiednim poziomem wiedzy oraz umiejętności, będzie się starał być reprezentantem wartości, wynikających z założeń danego kierunku edukacji - w naszym przypadku wychowania fizycznego. Nikt przecież nie zaprzeczy, że cechy osobowości nauczyciela i jego prospołeczna postawa są ważnymi sferami kompetencji*” (Sulisz, 2010, s. 20).

Tak więc, w trakcie studiów wychowania fizycznego, student opanowuje potrzebną wiedzę przedmiotową, nabywa umiejętności pozwalające radzić sobie

w trakcie rozwiązywania problemów oraz kompetencje społeczne, które są niezbędne podczas realizowania procesu edukacji. Z uwagi na to, co powiedziano wyżej, jak i z powodu charakteru podejmowanej przez nauczyciela pracy, która opiera się na „spotkaniu” z uczniem, a więc często bardzo młodym człowiekiem wydaje się, że kształcenie humanistyczne kandydatów na nauczycieli wychowania fizycznego jest jednym z podstawowych warunków ich wielostronnego rozwoju. Nie może przyjąć się, już wąsko pojmowany model kształcenia studenta, jako wysokiej klasy specjalisty, ponieważ „niezbędny jest – jak zauważają Z. Żukowska i B. Hodan – wielostronny rozwój studenta, który zależy w dużym stopniu od poziomu i charakteru wykształcenia humanistycznego” (Hodan, Żukowska, 1996, s. 309).

Za potrzebą szeroko zakrojonego przygotowania humanistycznego nauczycieli wychowania fizycznego przemawia przynajmniej kilka powodów. Po pierwsze, należy zauważyć, że w związku z rozwojem wychowania fizycznego i zmianą pozycji tego przedmiotu w szkole (zwiększenie liczby godzin wf w tygodniowym planie zajęć, wprowadzenie obowiązkowych zajęć fakultatywnych, objęcie dzieci z grup ryzyka ćwiczeniami korekcyjnymi, włączenie gier i zabaw ruchowych do pracy z dziećmi świetlicowymi), rozszerzają się funkcje nauczyciela wychowania fizycznego, który obok tej dydaktycznej, jest jeszcze bardziej zaangażowany w realizację funkcji wychowawczej i opiekuńczej. Po drugie, podkreślić trzeba, że w wielu szkołach dość intensywnie rozwija się sport pozalekcyjny (SKS, UKS), którego celem jest nie tylko przygotowanie uczniów do rywalizacji sportowej, ale przede wszystkim zainteresowanie ich aktywnymi formami wypoczynku w czasie wolnym i rozwijanie zainteresowań, które powinny zaowocować uczestnictwem w rekreacji ruchowej w okresie całego życia.

Nauczyciel wychowania fizycznego we współczesnej szkole nie tylko prowadzi lekcje z tego przedmiotu, ale jest również trenerem, instruktorem sportu, gimnastyki korekcyjnej, prowadzi zajęcia ruchowe dla najmłodszych będąc wychowawcą w świetlicy szkolnej, jest wychowawcą klasy i jako taki organizuje dla swoich uczniów wyjazdy na wycieczki, zielone i białe szkoły, wyjścia do kina i teatru itp. Jego rola w procesie dydaktyczno – wychowawczym jest, zatem bardzo rozbudowana i daje się interpretować w wielu płaszczyznach. W takim samym stopniu nauczyciel wychowania fizycznego jest dydaktykiem, jak wychowawcą i opiekunem dzieci i młodzieży. Natomiast „najbardziej typowym polem działalności opiekuńczej nauczycieli wf – zdaniem A. i A. Dąbrowskich - jest wychowanie fizyczne i zdrowotne obejmujące w szkole kompleks zagadnień higieniczno- zdrowotnych i pedagogicznych” (Dąbrowska, Dąbrowski, 1997, s. 164). W ten sposób powierza się nauczycielowi wf naprawdę odpowiedzialne i szerokie pole do działania w szkole i poza nią.

Z tych między innymi powodów istnieje dzisiaj „zapotrzebowanie na wysoko kwalifikowane kadry nauczycieli wychowania fizycznego (...), których wartość oceniana jest w kategoriach: człowiek – pedagog - specjalista, a nie zawężona tylko do wąsko specjali-

stycznego przygotowania instruktora ćwiczeń fizycznych, sportu, rekreacji, turystyki czy rehabilitacji” (Hodan, Żukowska, 1996, s. 311).

Jeszcze jedną rolą nauczyciela wychowania fizycznego, o której nie można w tym miejscu nie wspomnieć, a w sposób szczególny podkreśloną w obowiązującej podstawie programowej kształcenia ogólnego jest, bycie wychowawcą co do zdrowia. Zadanie to wynika z Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej, w którym czytamy, że „ważnym zadaniem szkoły podstawowej jest także edukacja zdrowotna, której celem jest kształtowanie u uczniów nawyku dbałości o zdrowie własne i innych ludzi oraz umiejętności tworzenia środowiska sprzyjającego zdrowiu” (Rozporządzenie MEN..., 2012, s. 10). Zagadnienia dotyczące edukacji zdrowotnej uczniów na poszczególnych etapach kształcenia są ściśle powiązane z wychowaniem fizycznym, i to właśnie w treściach tego przedmiotu je znajdujemy. I tak, na przykład uczeń gimnazjum powinien w toku tej edukacji uczyć się rozumieć związek aktywności fizycznej ze zdrowiem, a w szkole ponadgimnazjalnej nabywać umiejętności stosowania w życiu codziennym zasad prozdrowotnego stylu życia (op. cit., ss. 260, 262).

We wspomnianym Rozporządzeniu podkreśla się szczególnie potrzebę rozwijania u uczniów prozdrowotnego stylu życia, który uwzględniać będzie podejmowanie aktywności fizycznej w okresie całego życia, oraz kształtowanie postawy prozdrowotnej. A kto może się lepiej tymi zadaniami zająć, jak nie nauczyciel wychowania fizycznego? Wychowanie zdrowotne głęboko wnika w codzienną praktykę nauczyciela wf, przez co staje się on nauczycielem i wychowawcą wprowadzającym dziecko w wiedzę o zdrowiu, rozwija jego umiejętności dbania o zdrowie i dobrym przykładem wzmacnia postawę sprzyjającą zdrowiu. Wszak jak powszechnie wiadomo: słowa uczą, ale to przykłady pociągają. W ten sposób po raz kolejny staje się on w szkole nie tylko nauczycielem ćwiczeń fizycznych, ale właśnie wychowawcą co do ciała i zdrowia. Podkreśliła to już dość dawno Z. Żukowska zwracając uwagę, na fakt że powinniśmy przygotowywać do pracy w szkole wychowawców młodzieży, a nie technokratów (Żukowska, 1992).

Dodatkowo – na co warto także zwrócić uwagę – „życie codzienne szkoły wypełnione jest sytuacjami, w których uwidaczniają się potrzeby dzieci (...). Wymagają one bardzo często aktywności i inicjatywy ze strony nauczycieli wf o charakterze nieformalnym, życzliwym, opiekuńczym – nacechowanym miłością do dzieci. Obligują one nie tylko do dokładnej znajomości dzieci, szerokiej wiedzy, wrażliwości, lecz także umiejętności postępowania w skomplikowanych często sytuacjach” (Dąbrowska, Dąbrowski, 1997, s. 164).

Podsumowanie

Postrzeganie roli nauczyciela wychowania fizycznego zmieniało się wraz z kształtowaniem się społeczno-kulturowego oblicza współczesnej Europy.

Od opartego na dualistycznej koncepcji człowieka ideału harmonijnego wychowania, w którym nauczyciel był przewodnikiem młodzieży w kwestiach kształtowania ciała, higieny i zdrowej rywalizacji, przez znacząco zmieniające się postrzeganie roli wychowania fizycznego, podejście kartezjańsko-newtonowskie, które nadało wychowaniu fizycznemu funkcję kształtowania umiejętności ruchowych i budowania ogólnej sprawności fizycznej, zawężając jego dziedzinę przede wszystkim do ciała (Ziółkowski, Frołowicz, 2009). Od całkowitego porzucenia dbałości o ciało, aż do odnowienia myślenia i starań o harmonijny rozwój i zdrowie i nadaniu nauczycielowi nie tylko roli instruktora ruchu, ale też wychowawcy, kreatora postaw oraz osoby dźwigającej odpowiedzialność za przyszłe zdrowie i prawidłowe funkcjonowanie w życiu dorosłym. Wychowanie fizyczne funkcjonuje od czasów polskiego Oświecenia, jako trwała wartość kultury narodowej. Chociaż definicja kultury fizycznej ukonstytuowała się nieco później, a za jej twórców uważa się A. Wohla, Z. Krawczyka i M. Demela, to niektórzy badacze przypisują jej źródło Jędrzejowi Śniadeckiemu (Dudek, 2011). Obecnie uległy zmianom uregulowania prawne, dotyczące kultury fizycznej i jej obszarów za sprawą zmiany Ustawy o Kulturze Fizycznej z 1996 r., na Ustawę o Sporcie z 2010 r., jednak cały czas wyodrębnią się w jej zakresie wychowanie fizyczne, jako proces wdrażania dzieci i młodzieży do kultury fizycznej (*Ustawa o sporcie*, 2010). Nauczyciel wychowania fizycznego pozostaje, zatem jedynym w szkole przewodnikiem dzieci i młodzieży w tym obszarze życia społecznego, występując w różnych rolach. Dowody na ewolucję zawodu zawarte zostały w przytoczonym powyżej piśmiennictwie.

Należy zwrócić również uwagę na trzy podstawowe funkcje współczesnej szkoły, wśród których funkcja dydaktyczna jest realizowana najsprawniej i najłatwiej ocenić efekty jej wypełniania np., w postaci rankingów, wyników kształcenia, testów końcowych. Jednak potrzeby współczesnej szkoły nie sprowadzają się wyłącznie do wypełniania przez nią funkcji dydaktycznej, ale równie istotnych funkcji opiekuńczej i wychowawczej. Mając to na uwadze zmianie uległo Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i na mocy nowego dokumentu z dnia 10 maja 2013 r. określono nowe wymagania dotyczące Systemu Ewaluacji Oświaty, odnosząc je do wszystkich funkcji przypisywanych współczesnym placówkom edukacyjnym.

R. Cieśliński i A. Bochenek zauważają, że „dzisiejsza szkoła za nadrzędny cel działań edukacyjnych stawia sobie wszechstronny rozwój ucznia, a edukacja szkolna polega na harmonijnej realizacji przez nauczycieli zadań w zakresie nauczania, kształcenia umiejętności i wychowania” (Cieśliński, Bochenek, 2007, s. 4). I, jest to oczywiście prawda, a to przekonanie mają dodatkowo umacniać wspomniane wyżej nowe wymagania dotyczące ewaluacji placówek szkolnych.

To dlatego, jak podkreślają Hodan i Żukowska, współcześnie potrzebny jest nauczyciel wychowania fizycznego o osobowości wszechstronnie aktywnej, której model „w określonej rzeczywistości społecznej całkowicie przekonuje, zyskuje aprobatę społeczną i odpowiada na zapotrzebowania społeczne” (Hodan, Żukowska, 1996).

Szczególnie dobrze w tak pojmowanej, kompleksowej realizacji wszystkich funkcji współczesnej szkoły może odnaleźć się nauczyciel wychowania fizycznego, będąc w takim samym stopniu dydaktykiem, wychowawcą i przewodnikiem dla dzieci i młodzieży. Obliguje go to do pełnienia wielu ról w środowisku szkoły i poza nią. W związku z tym czyni go bardziej wychowawcą fizycznym, włączającym młodego człowieka w proces budowania postaw i kształtowania cech osobowości nie dotyczących jedynie sfery fizycznej, niż jedynie dydaktykiem – nauczycielem wychowania fizycznego.

Literatura:

- Banach Cz. (1993), *Nauczyciel*. W: Encyklopedia pedagogiczna. W. Pomykało (red.), Warszawa, Fundacja Innowacja.
- Bereźnicki F. (2011), *Podstawy dydaktyki*. Kraków, Wyd. Impuls.
- Cieśliński R., Bochenek A. (2007), *Kompetencje współczesnego wychowawcy fizycznego*. Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne, 1, 4-10.
- Cieśliński R. (1988), *Zawód i praca nauczyciela wychowania fizycznego*. Z Warsztatów Badawczych Zdrowie i Kultura Fizyczna, Wydawnictwo AWF Warszawa.
- Ciołka A.: *Osobowość nauczyciela – wychowawcy*. Publikacja nr 4022. www.publikacje.edu.pl (31.03.2014).
- Dąbrowska A., Dąbrowski A. (1997), *Funkcje opiekuńcze nauczyciela wychowania fizycznego*. „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne”, nr 4.
- Demel M. (1968), *O wychowaniu zdrowotnym*. Państwowy Zakład Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.
- Dudek D. (2011), *Pojęcie kultury fizycznej w polskiej tradycji terminologicznej do roku 1939*. W: „Myśl i polityka” pod redakcją naukową Bogdana Szlachty, Wydawca: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o. – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków, s. 35.
- Gębora M. (2006), *Pozycja społeczno – zawodowa nauczycieli wychowania fizycznego szkół Warszawy i Łodzi*. Warszawa, Roczniki Naukowe AWF w Warszawie, T. XLIV
- Goetz M.: *Gdzie ten prestiż ?* www.eurydice.org.pl (28.03.2014).
- Harmonizacja struktur kształcenia w Europie. Wkład uczelni w Proces Boloński*. (2008), Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji.
- Hodań B., Żukowska Z. (1996), *Nauczyciel wychowania fizycznego i jego społeczno – wychowawcze funkcje*. Warszawa, Olomouc.

13. Kosiba, G. (2012), *Doskonalenie zawodowe nauczycieli – kategorie, kompetencje, praktyka*. Forum Oświatowe, 2(47), 128-138. Wersja on-line: <http://forumoswiatowe.pl>.
14. Kosmanowa B. (1977), *Modrzewski i jego przeciwnicy*. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Toruń.
15. Kot S. (1996), *Historia wychowania*, t. I i II, Wydawnictwo Żak, Warszawa.
16. Kurdybacha Ł. (1967), *Historia wychowania*, tom I, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
17. Okoń W. (1999), *Wszystko o wychowaniu*. Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa.
18. *Pamiętniki wychowawców fizycznych* (1977), (wstęp R. Trzeźniowski). Warszawa, Wyd. Sport i Turystyka.
19. Piramowicz G. (1984) *Powinności nauczyciela*, wersja elektroniczna pobrana z Centralnej Biblioteki Rolniczej im. M. Oczapowskiego Oddział, Puławy; oai:delta.cbr.edu.pl:790.
20. *Polacy najbardziej szanują pracę fizyczną*. polska.newsweek.pl (ostatnia aktualizacja 27.11.2013) (31.03.2014).
21. *Ranking poważania*. „Zdrowie”, 2014, nr 2.
22. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*. Dz. U. z dnia 30 sierpnia 2012 r., poz. 977.
23. Suchodolski B. (1972), *Komisja Edukacji Narodowej na tle roli oświaty w dziejowym rozwoju Polski*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa.
24. Sulisz S. (2010), *Paradoksy – procesu kształcenia nauczycieli*. „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne”, nr 5.
25. Śniadecki J. (2002), *O fizycznym wychowaniu dzieci*. Wyd. 8, Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie.
26. *Ustawa o sporcie z dnia 25 czerwca 2010 r.* Dz. U. Nr 127, poz. 857.
27. Winniczuk L. (2012), *Ludzie, zwyczaje i obyczaje starożytnej Grecji i Rzymu*, tom I i II, PWN, Warszawa.
28. Woynarowska B. (2007) *Edukacja Zdrowotna*. Podręcznik akademicki. PWN, Warszawa.
29. Ziółkowski A., Frołowicz T. (2009), *Jędrzej Śniadecki The Originator of The Polish Thought on Physical Education*. European Journal of Physical & Health Education, 1(1), 7-12.
30. Zuchora K. (2005), *Co nam dał Jędrzej Śniadecki?* Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne, 10, 8-10.
31. Żukowska Z. (1992), *Pedagogiczne kształcenie kadr wychowania fizycznego*. „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne”, nr 1.